

АНТИСОЦИЈАЛНИ ПОРЕМЕЋАЈ ЛИЧНОСТИ КАО „МАСКА ЗДРАВЉА“

Милица Ђуричић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Миа Шешум

Лабораторија за форензичку фонетику, МУП РС, Београд

Савремена истраживања показују значајно занимање за антисоцијални поремећај личности управо због важних теоријских налаза у области психологије криминала, али и због унапређења превентивних интервенција. Ипак, радозналост за ову тему ограничена је истраживањима криминалне популације или онима који свесно крше друштвене норме понашања. У овом чланку, примарни фокус је на оним особама које живе на маргини друштва и релативно добро функционишу у свету око нас.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: антисоцијални поремећај личности, маска здравља, социјални предатори

УВОД

„Они су апсолутно најбољи манипулатори на свету, лажови и фалсификатори истине. Веома су убедљиви због тога што и сами верују у своје лаж. Напослетку, њихов живот и није ништа друго до привид и лаж; како би ми и могли претпоставити да познају и нешто другачије?“

—Hervey Cleckley, M.D.

Концепт психопатије већ деценијама буди пажњу, како стручњака из области клиничке психологије и психологије криминала, тако и забринуте јавности која се свакодневно суочава са стравичним последицама које ова категорија људи оставља за собом. Црне хронике су препу-

не наслова који нас обавештавају о монструозним злочинима који су већини становништва апсолутно непојмљиви, упозоравајући нас на мере заштите од злочиначких умова који се не устручавају да нанесу зло без много премишљања. Олакшање које осетимо када један од таквих, виолентних криминалаца буде осуђен на високу, али примерену затворску казну, само је кратког века - ускоро ће нас насловна страна дневних новина обавестити да се десио још један злочин. У стручној литератури чини се да постоји сагласност о томе да су оваква дела везана за личности уз које стоји дијагноза *психопатија*. Критеријуми које психолози и психијатри користе при дијагностификовању психопатије, међутим, не могу се оценити као јединствени и општеприхваћени стандарди. На самом зачетку истраживања, психијатријски критеријуми који су коришћени у дијагностици психопатије били су сасвим неодређени, понекад збуњујући и противуречни, и веома зависни од личног искуства стручњака који врши процену. Овај „пренаучни“ период данас представља далеку прошлост. Претходних педесет година је време у којем је психопатија прерасла у једну од најистраживанијих и најбоље проучаваних психопатолошких појава. Пионир на овом пољу проучавања је био Харви Клекли, доктор психијатрије, искусан практичар, лекар у једној психијатријској установи касних тридесетих година двадесетог века. Преступници и пацијенти су прослеђивани у психијатријске болнице на посматрање и третман уколико се сумњало да болују од неке менталне болести. Клекли је тако имао могућност да ове пацијенте пажљиво проучава и закључио је да многи од њих не испољавају уобичајене психопатолошке симптоме, већ напротив, изгледају и понашају се нормално у већини ситуација. Посматрао их је како шармирају, манипулишу и искоришћавају друге пацијенте, чланове породице, чак болничко особље. По његовом мишљењу, ови људи су били психопате. Богато клиничко искуство у раду са овом категоријом личности, Клекли је оставио у трајно наслеђе у књизи која је постала основна и незаобилазна литература у области психопатије - „Маска здравља“. „Споља гледано“, бележи Клекли у овој књизи, „психопате пружају привид нормалности, често имају висок интелект и неретко су врло успешни на професионалном пољу“ (Клекли, 1941). Дакле, ове особе могу изгледати потпуно нормално, разумно и са пуно самоконтроле, многи су чак и веома допадљиви. Ипак, упркос томе што имају очувану интелигенцију, пацијенти често погрешно процењују животне ситуације и доносе лоше одлуке; не уче из сопственог искуства, што резултира понављањем дисфункционалних и бескорисних понашања. Они немају увид у сопствено понашање, као ни увид у последице тог понашања на друге, али се чини као да их то ни не интересује. Немају разумевања и емпати-

је за осећања других људи, и показују одсуство гриже савести и кајања за патње које другима проузрокују. Приметно су непоуздани, чак и када је у питању њихов интерес и значајне ствари које утичу на њихову тренутну позицију. Изгледају као да немају реалних животних циљева и планова. Најочљивија карактеристика ових пацијентата је склоност ка лагању; не може им се веровати ни у ком случају, у стању су да лажу чак и око потпуно безначајних ствари, око којих се већина људи не би ни трудила да слаже. Веома су неискрени, иако се често представљају као потпуно искрени, поготово људима који су нови у њиховом животу и које лако могу да заварају. Прегледом њихових досијеа примећено је да често умеју да се понашају антисоцијално и насилно из потпуно бесмислених, минорних разлога. Наглашено су егоцентрични, и по свему судећи неспособни да искусе дубоке људске емоције, поготово љубав и саосећање. Нису у стању да остваре значајне ни интимне односе са људима. Чак су и њихове сексуалне везе површне и безличне. Једном речју, неспособни су да доживе интензивно било коју емоцију коју други људи доживљавају, изузев примитивних негативних емоција као што су бес, фрустрација и мржња. Судећи по Клеклију, психопате поседују одређену дозу шарма и интелигенције. Они умеју да буду занимљиви, да измишљају креативне приче у које је лако поверовати. Не одликује их ирационално мишљење и привиђање, које је карактеристично за многе менталне поремећаје нити се код њих региструје наглашена анксиозност или неуротично понашање.“ Наслов књиге „Маска здравља“ одражава ауторово убеђење да, без обзира што психопате не испољавају очигледне симптоме менталног обољења, они пате од дубоког поремећаја који подразумева да њихове језичке, емоционалне и когнитивне компоненте нису адекватно интегрисане; такво стање Клекли назива *семантичком афазисом*. Примамљива је замисао да је могуће закључити да ли је неко психопата једноставним посматрањем његовог језичког понашања и упоређивањем уочених карактеристика са листом коју је Клекли претходно установио. Он, међутим, никада није намеравао да његова листа опсервација постане формални дијагностички инструмент и никада није проверио њену поузданост или ваљаност. Као клиничар са вишегодишњим искуством са психопатама, само је изнео карактеристике за које је сматрао да указују на присуство овог синдрома. Потврду његових запажања, као и развој дијагностичких метода оставио је другима. Један од истакнутих следбеника, настављача Клеклијевих идеја био је и Др Роберт Хер. (*Babiak, Hare, 2006*)

АНТИСОЦИЈАЛНИ ПОРЕМЕЋАЈ ЛИЧНОСТИ, ПСИХОПАТИЈА И СОЦИЈАЛНИ ПРЕДАТОРИ

Од деведесетих година прошлог века, уместо „психопатије“ је све чешће у употреби нови дијагностички назив: Антисоцијални поремећај личности, прописан од стране Светске здравствене организације. Истраживачи и практичари који се баве овом проблематиком, међутим, још увек са резервом прихватају нову терминологију, па у својим радовима, налазима или извештајима прибегавају алтернативној употреби оба термина у синонимном значењу. (У овом раду, такође, користимо технички краћи назив „психопатија“, подразумевајући притом дијагнозу антисоцијалног поремећаја личности). Према ИЦД-10¹, антисоцијални поремећај личности дефинише се као структура личности са израженим и перзистирајућим ставом неодговорности и непоштовања социјалних норми, правила и обавеза.

Антисоцијални поремећај прати и следећи специфичан склоп црта:

- груба незаинтересованост за осећања других;
- немогућности одржавања трајних веза, иако не постоје тешкоће да се оне успоставе;
- врло ниска толеранција фрустрације и низак праг за испољавање агресије, укључујући и насиље;
- изражена склоност ка окривљавању других или ка уверљивим рационализацијама понашања које пацијента доводи у конфликт са друштвом.

Када пођемо од ове дефиниције и нарочито критеријума који ближе описују бихевиоралне индикаторе овог поремећаја, постаје јасно зашто велики број преступника „носи етикету“ дисоцијалног поремећаја. Захваљујући овако конципираној дијагностици поремећаја, у којој се већина критеријума директно или индиректно односи на криминално и антисоцијално девијантно понашање, највећи део криминалне популације може се подвести под антисоцијални поремећај личности (Радуловић, 2006). Већина криминалаца која се налази на извршењу казни због тежих кривичних дела насиља лако се уклапа у дефинисане критеријуме ИЦД-10 за поменути поремећај личности.

У терминологији опште популације, психопатија се неретко меша са два, у основи различита појма, са психозом и са криминалним

---

¹ International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, 10th Revision

понашањем. Најчешћа грешка јесте поистовећивање тешког душевног поремећаја, психозе, са психопатијом. (При томе, раширено је мишљење да је психопате веома лако уочити због њиховог запуштеног физичког изгледа и непримереног понашања). Психопате су, између осталог, увек свесне својих дела, за разлику од психотичних пацијената који не могу одговорити за своје понашање. Други проблем јесте постављање знака једнакости између криминалног понашања и дијагнозе психопатије. Фокус на антисоцијално понашање особе, у тој мери да искључује интерперсоналне и афективне аспекте (недостатак емпатије, грандиозност Селфа, склоност лагању и преварама), води до погрешне дијагнозе психопатије код популације криминалаца и/или ређег дијагностицирања психопатије код популације која нема забележену историју криминогеног понашања (*Hart, 1999*). „Психопатија није синоним за криминално или насилничко понашање - нити су сви криминалци психопате нити су све психопате криминалци“ (*Hare, 1999*).

Најекстремнији примери психопата јесу серијске убице; монструми који нас у исто време згражавају и фасцинирају својим криминалним делима. То је, срећом, процентуално веома мала категорија екстремно виолентних убица и стога је веома важно имати на уму да, иако психопате често крше општеважеће друштвене норме понашања, велики број њих не чини хомицид. Највећи проценат психопата станује у нашој близини; они су нам рођаци, комшије, партнери, лекари, политичари или успешни бизнисмени. Они су свуда око нас; у одређеној мери крше социјална правила понашања, не марећи за виши заједнички интерес нити за туђа осећања, и усмерени су искључиво ка остваривању циљева од којих имају личну, материјалну или психолошку добит. Посматрано на плану укупних друштвених односа, они су социјални предатори, нападачи и освајачи друштвеног добра зарад властите користи. Посматрано на индивидуалној равни, они припадају категорији антисоцијалних поремећаја личности, или, како ћемо их овде и даље називати: они су психопате.

Кључни симптоми психопатије

У циљу бољег објашњења основних психолошких карактеристика који издвајају психопатију од других психичких поремећаја и поремећаја личности, осврнућемо се на листу симптома које је објавио еминентни истраживач у овој области, Др Роберт Хер, током деведесетих година, по узору на налазе Харвија Клеклија из књиге „Маска здравља“. С обзиром да је примарни фокус овог рада међуљудска кореспонденци-

ја, акценат ће бити на емоционалним компонентама које се изражавају у интерперсоналним релацијама.

Емоционални / интерперсонални	Друштвени поремећај
Неискреност и површност	Импулсивност
Егоцентричност и грандиозност	Слаба контрола понашања
Недостатак кајања и кривице	Потреба за узбуђењем
Недостатак емпатије	Недостатак одговорности
Манипулативност у понашању	Рани проблеми у понашању
Површне емоције	Антисоцијално понашање у одраслом добу

Неискреност и површност

Особе са антисоцијалним поремећајем личности на први поглед могу бити веома шармантне, пријатне и занимљиви саговорници. Лако започињу конверзацију и одржавају пажњу својим причама. Иако су приче понекад контрадикторне, они успевају да убеду саговорника у њихову истинитост. Веома убедљиво препричавају занимљиве и необичне догађаје, приказујући себе у добром светлу. Посебно им импонује да се представљају као образоване и информисане особе, са факултетским образовањем. Сарадник доктора Хера лепо је запазио „ психопате имају добре прве две реченице увода у тему, али ништа више од тога“. У ситуацијама када су ухваћени у лажи, не осећају се ни на тренутак осрамоћено. Управо је ту је и основна разлика између нарцистичког и антисоцијалног поремећаја. У пеналним установама, са друге стране, стручњаци који су задужени да обаве иницијалне интервјуе са затвореницима, остају запањени лакоћом којом психопате осуђене због насилних криминалних дела описују и извештавају о тим догађајима, до најситнијих детаља, без имало емотивне умешаности.

Егоцентричност и грандиозност

Психопате одају утисак самоуверених, доминантних и шармантних особа, односно арогантних и надмених, како их особе које су са њима имале блиске контакте описују после одређеног времена. У први мах, саговорници су заслепљени самоувереношћу коју психопате рефлектују, и крајње некритички усвајају све што они изговарају. Одличан при-

мер дао је истраживач у једном америчком затвору који је затражио од осуђеника – психопате да одговори на питање да ли поседује неку ману. Осуђеник је одговорио, без размишљања: „Немам ниједну ману, осим тога да сам превише брижан“. С обзиром да је осуђеник био осуђен на доживотну казну затвора због вишеструких кривичних дела и бројних убистава и насилних испада можемо приметити да његова грандиозност Селфа и надмени став супериорности не дозвољавају увид у сопствено понашање, али и да је тенденција да се дају социјално пожељни одговори који би могли да поправе утисак код саговорника остала нетакнута. Даље, на додатни захтев да оцени себе на скали од 1 до 10, исти осуђеник је одговорио: „ Чиста десетка. Рекао бих 12, али то би било хвалисање. Да сам имао боље образовање био бих геније.“.

Недостатак кајања и кривице

Многобројни извештаји професионалаца који се током свог рада сусрећу са категоријом психопатских личности имају једну заједничку нит. У сваком налазу или извештају стручних лица налази се податак да испитаник не осећа кривицу нити стид због почињеног дела. Психопате нас са лакоћом, без скривања чињеница, обавештавају да их последице које њихови поступци имају на друге људе нимало не забрињавају. Како интелектуалне способности нису нарушене, психопате које се стицајем околности нађу у пеналним или психијатријским условима брзо науче значење речи *кајање*, с обзиром да им признавање, овог пута декларативно, може битно олакшати боравак у тим условима. Често оптужују друге људе да су криви за ситуацију у којој су се нашли. Један од урбаних митова карактерише психопате као индивидуе са испод-просечним интелектуалним способностима. И заиста, због своје неосетљивости, бестидног и дрског понашања, и површинског шарма, понекада управо тако и могу изгледати. Постоје јаке индикације ниског моралног расуђивања код психопата, мереног Колберговим тестом моралног расуђивања. У сваком случају, ову сумњу је много лакше доказати помоћу постигнућа на тесту морално-конвенционалних дистинкција. Психопате чак и када одрасту нису у стању да постигну успех на овом тесту, за разлику од психички здравих људи који постижу успех на овом тесту већ на узрасту од 3 године. Док је већина људи у стању да предвиди последице сопствених акција, осети срам због учињених недела, схвати због чега лоши поступци резултирају фрустрацијом, због чега је добро бити подозрив према нереалним и претерано обећавајућим понудама и свесни су своје обавезе према другим људима, психопате могу тешко разумети овакве ствари. (*Newman, 1998*)

Недостатак емпатије

У психологији, термин *емпатија* се употребљава да означи процес непосредног уживљавања у емоционално стање, мишљење и понашање других људи. Психопате имају нарушен капацитет за емпатију што у пракси значи да их осећања других људи ни најмање не занимају. Хер их сматра безосећајним андроидама које описује научна фантастика, неспособним да замисле шта то права људска бића доживљавају. “У свету психопата не постоји особа која је само слаба; ко год је слаб, он је и наиван, а то значи да тражи да буде искоришћен” (*Rieber, 1997 према: Hare, 1999*). Склони су рационализацијама, оправдањима или негирању сваког недела, а себе приказују као жртве друштва које се не понаша адекватно и поштено према њима. То становиште бране тезом да им је то једини начин да преживе у овом хостилном, неправедном свету данашњице. Њихово антисоцијално понашање започиње у најранијем детињству, злостављањем животиња и агресивним испадима према вршњацима.

Површне емоције

Очигледан недостатак нормалног афекта и емоционалне дубине психопата навео је психологе Џонса и Квеја да кажу како они “знају речи, али не и музику” (*Радуловић, 2006*). Емоције психопата су толико плитке да их неки клиничари називају “прото-емоцијама” тј. примитивним одговорима на тренутне потребе. Њихови покушаји да испоље емоције ограничавају се на нагле, драматичне изливе емоција које можемо да опишемо као одигравање емоционалне узбуђености пре него било како другачије. Психопате нису у стању да нијансирају различита афективна стања, квалитативно нити квантитативно; изједначавају љубав са сексуалним узбуђењем, гнев са раздражљивости, тугу са фрустрацијом (*Hare, 1999*). С обзиром на њихову изражену склоност да дају социјално очекиване одговоре у вези породице или других људи и да веома спретно успевају да вербализују таква социјална очекивања, није ретко да се саговорник нађе у ситуацији која је у комплетној недоследности са оним што је претходно речено. Лабораторијска истраживања показују да психопатама недостају физиолошке реакције у ситуацијама које се доводе у везу са страхом. Код “нормалне” популације страх представља важан фактор у регулацији понашања. С обзиром да психопате не осећају страх, иако знају шта их чека, једноставно се не базирају на последице; недостаје им физиолошки немир који већина људи сматра веома непријатним и тежи да га избегне. У новијој сту-

дији спроведеној током 1997. године под супервизијом доктора Сабатинија, помоћу савременог ПЕТ скенера, објављени су резултати који показују да се психопате разликују од непсихопата у начину на који мождана крв циркулише током процесуирања речи које имају емотивно значење.

Манипулативност у понашању

Основни задатак психопата у контакту са другом особом јесте процена њене корисности, односно вредности, праћена проценом личности и начина функционисања особе. Другим речима, уколико саговорника процене корисним „пленом“, фокусирају се на приближавање и грађење блиског личног односа са њим, на којем ће да почива сва будућа манипулација. Важно је напоменути да није неопходно бити богат и моћан да би се завредила пажња психопата; скоро свако има нешто чиме би могао да привуче психопату да покуша да од њега оствари неку врсту користи. Временом психопата пажљиво процењује личност особе од интереса; увид у понашање и карактеристике личности му даје могућност да сагледа које сопствене особине особа код себе цени и вреднује, а које не. Као прави познавалац људи, психопата ће дискретно тестирати унутрашње снаге и потребе саговорника, које су део његове личности, и водећи се тим сазнањем изградити лични однос користећи се са четврти важне поруке које ће му упутити кроз комуникацију - речима или делима. (*Babiak, Hare, 2006*)

Прва порука коју психопата упућује је да цени и да му се допадају особине и таленти личности којој намерава да се приближи. Другим речима, он се сам позитивно представља тиме што каже да му се допада саговорник. Наглашавање нечијих позитивних карактеристика, ласкање, једноставна је и моћна техника манипулације саговорника, као и шармантан манир. На жалост, велики број људи са којима се сусрећемо и у приватном и у професионалном животу не обраћају много пажњу на друге људе и њихове квалитете, јер су окупирани самим собом. Наћи некога ко ће обратити пажњу на нас, ко нас цени и заиста сагледава наше квалитете, веома је драгоцено; то нам даје потврду вредности и чини нас да се осећамо посебним. Психопате су у стању да брзо открију и ласкањем задовоље ову људску потребу.

Сваки пут када ступамо у комуникацију са другима, ми инвестирамо приличну количину менталне енергије у представљање сопствене личности. Ретко када пожелимо да делимо детаље свог приватног живота са колегама на послу, сарадницима и познаницима; о тој теми причамо само са блиским пријатељима, партнерима и члановима по-

родице. Психопата који нас види први пут је често у стању да наслути неке од наших брига и проблема у приватном животу. Користећи ове информације, психопата лукаво почиње да подражава наше карактеристике да би се представио сличним нама, и на тај начин остварио блискост. Друга порука коју психопата шаље саговорнику је: „Ја сам исти као ти“.

Полако, кроз шалу и наизглед необавезне разговоре, он почиње да дели неке информације из приватног живота, и на тај начин нас тера да спустимо гард. Овакав систем манипулације углавном има успеха, јер се лако стиче поверење у некога ко дели исти вредносни систем, веровања и афинитете са нама. Желимо да верујемо да нас та особа разуме на много дубљем нивоу него ико кога смо икада упознали. Разумевање и прихватање сопствених особина од стране друге особе утиче на нашу релаксираност, спуштање гарда и стицање поверења према тој особи; са њом однос постаје веома близак јер нас види и иза наше социјалне маске и прихвата нас таквим какви заиста јесмо. Срећни и опуштени, закључујемо да нас психопата неће изневерити. Трећа порука коју нам он шаље је: „Твоје тајне су сигурне код мене“. Сигурност представља базичну људску потребу, а психопата радо ову потребу задовољава.

Када нас увери да разуме и прихвата све наше слабости и мане, почињемо да верујемо да овај однос заиста има лепу перспективу, да ће нам психопата бити прави пријатељ. Прави пријатељи, наравно, међусобно размењују информације и често су те информације интимне природе. Однос се развија и напредује разменом таквих информација, временом се то све чешће дешава и размењује се већа количина приватних садржаја, као што су наде, тежње, жеље и снови. Неке од ових информација су личне, друге су безначајне и свакодневне, али све су оне релевантне за изграђивање поверења између двоје људи и испуњавање дубоких психолошких потреба и очекивања. Психопате су врло вољне и спремне да испуне ове потребе; управо то и представља њихово оружје. Они су одлични у комуникацији, лако наслућују које нас теме интересују и пласирају их претварајући се да су и они подједнако заинтересовани за њих, често употпуњавајући комуникацију ентузијазмом или другим емоцијама како би појачали снагу изговорених речи. Психопате одлично користе реторичке вештине да би владали комуникацијом; они користе ласкање како би створили слику да о саговорнику мисле као о веома снажној особи. Потенцирају и преувеличавају његове постојеће снаге, а минимализују или игноришу слабости. Ова психолошка стратегија фаворизује личност саговорника обећавајући могућу дубоку интимност и нудећи однос који је специјалан, јединствен и заувек отворен. Таква стратегија није једноставна, али психопата улаже

огромну количину енергије да би жртву уверио да је управо он особа која јој је потребна у животу. Стога, четврта његова порука гласи: „Ја сам савршен пријатељ (љубавник, партнер) за тебе!“ Када се једном успостави оваква психолошка веза, поверење је загарантовано. Касније интеракције само учвршћују темеље који су успостављени током ове фазе манипулације. (*Babiak, Hare, 2006*)

Висок степен самољубља објашњава зашто психопате лажу, варају и понашају се агресивно. Када психопата успешно изманипулише некога, доживљава велику радост и узбуђење, једнако као што доживљава победник неке трке, на пример. Успешна манипулација представља победу и доказ је манипулаторове супериорности. Таква перспектива обавезује психопату да не дозволи неуспех или да буде доведен у потчињени положај. Сваки евентуални промашај, теоријски, нарушава његову слику супериорности, али, чак и ако се то деси, психопата ће тешко признати пораз и вероватно ће порицати неуспех. Кроз порицање пораза пред другима ипак не успева да спаси сопствену слику о себи, која почиње да се урушава и резултује осећањем ниже вредности (*Schurman-Kauflin, 2000*).

Подтипови психопата

Истраживачи Милон и Дејвис (*Millon and Davis, 1998*) понудили су класификациони метод који ће у многоме помоћи да се направи разлика и боље разумеју дивергентне карактеристике психопатске структуре; они су описали десет подтипова овог поремећаја. У дијагностици психопатије по Милону посебно су важни домени: слика о себи, представе о другима, односи са другима, понашање и структура одбрана. Тако, Милон узима пет димензија на које је потребно обратити посебну пажњу при дијагностификовању психопатије: непријатељски афекат, агресивну слику о себи, осветољубивост у интерперсоналним релацијама, хипертимију и злонамерне пројекције (*Радуловић, 2006*). Разликујемо неморалне, лукаве, психопате склоне ризику, грабежљиве, бескичмене, експлозивне, абразивне, зле, тиранске и малигне психопате.

1. **Неморални психопата** – овај подтип најчешће сусрећемо у комбинацији са нарцистичким цртама. Ретко завршавају у пеналним или психијатријским установама. Одликују их добре социјалне вештине, иако по правилу нису у складу са важећим друштвеним нормама. Веома лако комуницирају са другим особама и у стању су да до савршенства прикрију емоционалну хладноћу и тенденцију да искоришћавају особе које имају одређене

слабости. Не плаше се казне и стога су склони да се упуштају у ризичне односе и понашања чак и када су суочени са казном. Одликује их спољашњи локус контроле, немилосрдни су према својим жртвама и никада се не окрећу за оним што је учињено. Лако слажу и апсолутно су индиферентни уколико се деси да буду откривени у својим лажима. Њихов мото је „учини против других пре него они учине против тебе“ (Радуловић, 2006)

2. *Лукави психопата* – овај профил се јавља у комбинацији са хи-стрионичним цртама. Он је неодговоран, импулсиван и огорчен. Њихов највећи страх је да их други неће прихватити уколико не буду натерани да то учине. Уживају да манипулишу са другим људима. Имају снажну потребу да им се други диве и, упркос неодговорним и површиним односима које успостављају, готово редовно успевају да стекну њихову наклоност. Основна разлика у односу на неморалне психопате је то што своју жртву експлоатишу докле год не успеју да је очарају и постану објекат њиховог обожавања и дивљења. Када је тај услов испуњен, напуштају жртву у потрази за новим извором пажње и обожавања.
3. *Психопате склоне ризику* – упуштају се у ризична понашања искључиво због незајажљиве потребе за узбуђењем и подизањем нивоа адреналина у организму. На тај начин демонстрирају своју независност, али и неодговорност. Њихова базична потреба не односи се на освету већ на остваривање личних потреба сада и одмах.
4. *Грабежљиве психопате* – најбоље их описују критеријуми побројани у ИЦД-10 под дијагнозом дисоцијалног поремећаја. Ове особе покрећу љубомора, завидност и осећање да је живот био неправедан према њима и није им омогућио лагодност коју сматрају да заслужују. Идентитет је дифузан; базичну несигурност покушавају да неутралишу претераним хвалисањем. Без обзира колико постигну током живота, увек ће осећати да су заслужили више и бити сумњичави у намере других људи. Егоцентрични су и неспремни да са другима деле оно што имају.
5. *Бескичмене психопате* – карактеришу их зависне и избегавајуће црте личности. Психопатска агресија овде репрезентује парадоксални одговор на осећање страха и претње пре свега да би доказали да нису нити слаби нити плашљиви. (Millon, 1998) Друге љу-

де опажају као садисте, бескрупулозне личности које су у стању да нанесу зло, док је њихов селф-концепт обележен осећањем несигурности, беспомоћности и рањивости. У ратним условима осећају се знатно сигурније јер им специфични услови омогућавају да се покажу као самоуверени и супериорни. Из тог разлога неретко постају професионални војници или се добровољно придружују милитаристичким групацијама.

6. *Експлозивне психопате* – њихово интерперсонално понашање обележавају бурни, нагли руптуси беса. Ипак, ови „тантруми одраслих лица“, како их назива Милон, немају инструментални карактер већ служе као одбрана од осећања страха и фрустрације која не може да се толерише ни на кратко време. Хиперсензитивни су и осетљиви на потенцијалне ситуације издаје од стране других особа. Стога, реагују инстинктивно, без станке, и служе се претњама и застрашивањем. Њихове нагле изливе агресије и беса најбоље можемо описати као „средство за пражњење потиснутог осећања понижености“. У тим ситуацијама могуће је да почине и крвни деликт.
7. *Абразивне психопате* – су у сталној, отвореној конфронтацији са другим особама. У њиховом профилу доминирају негативистичке и параноидне црте. Стално су у свађи са особама у својој околини и неретко се служе правним средствима како би доказали своју позицију. Склони су критицизму, заједљивим коментарима у току разговора са циљем потцењивања саговорника. Криминални акти нису мотивисани материјалном добити већ јаком жељом да успоставе, односно одрже социјални статус и добру репутацију.
8. *Зле психопате* – су пуне мржње и жеље за одмаздом због стварног или измишљеног малтретмана који су доживеле у детињству (Радуловић, 2006). Највећи број убица и серијских убица припада овом профилу. Изгледа да они имају најнижи степен кривице због злочина који су починили. Осећају презир према својим жртвама и одликује их јако, чврсто агресивно језгро. Њихова понашања су у потпуности инструментално мотивисана и увек су свесни својих поступака, али их последице или евентуална казна не спречавају да их предузму.
9. *Тиранске психопате* – заједно са подтипом злих психопата чи-

не најокрутнију и најстрашнију категорију овог поремећаја. Одговорни су за велики део екстремно насилних кривичних дела. Више него остали подтипови антисоцијалног поремећаја личности, уживају у патњи коју наносе жртви, али и реакцији околине на претрпљену патњу и страх жртве. Стимулише их страх, слабост или отпор који преплашена жртва предузима како би се одбранила од насилника. Уместо да их такво понашање умири, насиље ескалира. Коначни циљ је потпуна субмисивност и потчињеност жртве. Можемо их описати и као „најчистији“ тип психопата чијим профилем доминирају садистичке и негативистичке карактеристике.

10. Малигне психопате – су неповерљиве, заводљиве, хладнокрвне и жуде за осветом. Доминантан механизам одбране је пројекција, што не изненађује с обзиром да их карактеришу параноидне црте личности. Свуда виде заверу и подмукло понашање других људи, пројектујући свој лични отров, злобу и злонамерност. Ипак, ређе предузимају активну реакцију на такво понашање, углавном се задржавају на нивоу фантазмичне обраде.

Сваки од ових подтипова манифестује се кроз различити склоп црта личности, на тај начин дајући различити профил. Ипак, оно што им је заједничко јесте неспособност да осете кривицу и емпатију. Поједини покушаја објашњења овог феномена су и физиолошке природе.

Хипотеза о активности леве хемисфере мозга и невербално понашање

Постоје спекулације на тему да ли је код психопата присутна слаба функција леве хемисфере или необична латерализација језичке функције, и да ли они имају мање капацитета у левој хемисфери за обраду језичких функција него нормални људи. Такве спекулације су поткрепљиване серијом истраживања из осамдесетих година прошлог века. Наре и Jutai (1988) су вршили стимулацију написаним речима у оквиру десног или левог дела испитаниковог видног поља. Испитаници су имали задатак да кажу када год је стимулус (реч) одговарао претходно презентованој речи, семантичкој категорији или апстрактној категорији. Налази психопата показују упадљиве тешкоће када је у питању дискриминација апстрактних категорија код стимулуса који су презентовани са десне стране видног поља. Насупрот томе, они су имали изнад-просечне резултате када је стимулус презентован са леве стране видног по-

ља. Није пронађена значајна разлика у резултатима у зависности од стране видног поља када су у питању поређење речи и сврставање у семантичке категорије. Слично овеме је било и истраживање слушања код психопата (*Hare and McPherson, 1984*); испитаницима су изговоране речи-стимулуси на десно или лево уво, а њихов задатак је био да кажу шта су чули. Уочен је низак ниво успешности постигнућа у односу на контролну групу здравих особа код речи које су саопштаване на десно, али не и на лево уво. Овакви резултати су потврђени касније и на популацији адолесцената са психопатским тенденцијама (*Raine, 1990*).

Тврдња о слабијој функцији леве хемисфере и необичној латерализацији језичке функције код психопата је развијена у оквиру теорије активације леве хемисфере (ЛНА). Према овом мишљењу, код психопата је присутан дефицит у когнитивном функционисању које се односи на специфичне ситуације, и испољава се искључиво под одређеним околностима које селективно и диференцијално активирају ресурсе леве хемисфере. ЛНА теорија сугерише да ће обрада информација чије процесуирање није везано за конкретну хемисферу бити нарушена код психопата када се лева хемисфера активира другачије од десне у односу на захтев обраде. Иако се чини да постоје индикације за слабију и необичну латерализацију језичке функције код психопата, функционални значај ових налаза је тешко утврдити. Не постоје очигледни разлози због чега би неуобичајена латерализација доводила до развоја психопатије. Постоји много нејасноћа у целокупној ЛНА теорији када је у питању њена примена на психопате. Тврдња да доминантност функције леве хемисфере има генерални ефекат на когнитивно функционисање још увек није научно утемељена. (*Blair, Mitchell, Blair, 2005*).

Акт говорења често прате и придружени покрети руку и шака који се називају гестовима. То су покрети који су карактеристични за говор- јављају се само у току конверзације, синхронизовани су са лингвистичким јединицама, паралелни са семантичком и прагматичком функцијом исказа, и развијају се спонтано, заједно са развојем језика. Ове сличности представљају снажан индикатор да су гестови и говор делови исте психолошке структуре. Евидентно је да у току социјалне интеракције и говорник и саговорник емитују мноштво порука својим телом; покрети тела подразумевају контакт очима, мимику, гестикулацију и пантомиму, и могу допуњавати говорни исказ или имати сопствено значење. У великој мери, говор тела помаже у одређивању говорничког и саговорничког става према другом учеснику у комуникацији, или према самој теми разговора (*McNeill, 1985*). Уколико су психопате несвесне сигнала које овим путем шаљу саговорнику, као што тврди Хер, могуће је посматрати разлике између њих и здравих

особа у погледу ових параметара невербалног понашања. Генерално, психопате важе за људе који имају велики број специфичности везаних за емоционална стања. Описују се као емоционално незрели и са смањеном способношћу да искусе емоционалне компоненте личног и интерперсоналног понашања. Затим, карактерише их емоционална површност- просте, импулсивне емоционалне реакције које се манифестују тренутном фрустрацијом и nelaгодношћу. Емоционална незрелост је заједнички фактор свих описа психопата. Са аспекта емоционалне експресивности, зрелост подразумева одређену суптилност и софистицираност експресије, што указује и на постојање аутоконтроле. Стога, очекивано је да психопате испољавају више импулсивних реакција као и дијаметрално различитих образаца понашања у односу на здраву популацију. Психопате се разликују од здравих особа по свом невербалном понашању током интерперсоналних ситуација, поготово у погледу сопствене наметљивости. Они више гестикулирају, више се нагињу ка саговорнику (смањујући на тај начин удаљеност у односу на њега), и дуже одржавају контакт очима. Ова последња карактеристика је посебно наглашена. Такође, они се мање осмехују за време конверзације. Процена исказа који су емотиво обојени такође разликује психопате од здравих особа. Прво, процену емоција је лакше учинити када је реч о исказима психопата, што указује да су припадници ове популације "лакши за читање" и да су њихове емоције израженије у односу на емоције здравих особа. Друго, процена емоционалног стања је тачнија код психопата из разлога што они не испољавају fine нијансе у расположењима као што су страх, чуђење, гађење и туга, а присутан је и већи ниво контраста између емоција као што су бес и радост, као и страх и чуђење. Такође, код психопата је процена емоционалног стања у већој мери заснована на њиховом невербалном понашању него код здравих особа. Глобално гледано, све ове карактеристике у понашању психопата потврђују хипотезу о емоционалној незрелости психопата (*Rouillon, 1978*).

ЗАКЉУЧАК

Психопате су врло веште у скривању своје праве личности пред онима којима желе да манипулишу. Само постојање листе психичких специфичности које карактеришу психопатију не гарантује њено успешно препознавање и дијагностификовање. Напротив, није неуобичајено да стручњак са пуно знања и искуства из ове области буде обманут и изманипулисан од стране психопате којег не познаје довољно добро. Способност појединца да препозна психопатску манипулацију зависи и од тога да ли га манипулатор сматра вредним пажње и да ли га види као могући објект манипулације. Уколико психопата не види никакву могућу корист ни интерес од бављења саговорником, утолико је већа могућност да његово понашање буде реалније сагледано, а самим тим и препознато као психопатско. Психопате улажу много менталне енергије у анализирање и манипулисање жртвама, али готово да се уопште не труде да задрже маску пред људима које им нису значајни; они за њих једноставно не постоје. Стога су особе које игноришу у одличној позицији да посматрају како психопате манипулишу другима. Са увидом у начин на који они то раде, имају прилике да „завире“ иза маске и сагледају личност психопате на прави начин. Студенти и други људи који се први пут суочавају са проблемом психопатије понекада почињу да виде психопатске карактеристике у људима у свом окружењу. Шефови, бивши супружници, службеници, наставници, чланови породице и пријатељи често постају осумњичени уколико се деси да испоље неку од особина које постоје на дијагностичким листама. Неки су склонни да елементе психопатије виде у себи, налик студентима медицине који почињу да код себе препознају симптоме болести коју уче. Веома је важно бити свестан ове сопствене тенденције да припишемо психопатију и онима који испољавају само понеку њену карактеристику, јер је врло значајна за сву валидну дијагностику. Не постоји један универзалан начин да се заштитимо од социјалних предатора око нас. Ипак, количина информација коју поседујемо везано за ову врсту социјалних насилника у многоме ће нам помоћи да се у свакодневном животу одбранимо од невоља које они неминовно за собом остављају.

ЛИТЕРАТУРА

1. Babiak, P. i R. D. Hare (2006): *Snake in suits*, HarperCollins Publishers Inc., New York, USA
2. Blair, J., D. Mitchel and Karina Blair (2005): *The Psychopath: Emotion and the Brain*, Blackwell publishing
3. Cleckley, H. (1988): *The Mask of Sanity*, Mosby, St. Louis
4. ICD-10 (1992): *Klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
5. Hare, R (2010): *Bez savesti: zastrašujući unutrašnji svet psihopata oko nas*, Tekoninvest, Beograd
6. Kortsch, G. (2000): *Psychopathy: Subtypes, Etiology and Possible Treatment*, lična komunikacija
7. McNeill, D. (1985): *So you think gestures is nonverbal?*, *Psychological Review*, Vol. 92, No. 3, 350-371
8. Millon, T. i R. Davis (1998): *Ten Subtypes of Psychopathy*, u knjizi Millon, T. i E. Simonsen i sar. (Eds.), *PSYCHOPATHY: ANTISOCIAL, CRIMINAL AND VIOLENT BEHAVIOR*, The Guilford Press, New York, 161-170
9. Radulović, D (2006): *Psihologija kriminala: psihopatija i prestupništvo*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd
10. Rime, B. i H. Bouvy (1978): *Psychopathy and Nonverbal Behavior in an Interpersonal Situation*, *Journal of Abnormal Psychology*, Vol. 87, No. 6, 636-643
11. Simon, R (2008): *Bad men do what good men dream*, American Psychiatric Publishing Inc., London, England
12. Schurman-Kauflin, D (2000): *The new predator: women who kill, profiles of female serial killers*, Algora Publishing, New York

ANTISOCIAL PERSONALITY DISORDER AS “MASK OF INSANITY”

MILICA ĐURIČIĆ

Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

MIA ŠEŠUM

Laboratory for Forensic Phonetic, MUP RS, Belgrade

SUMMARY

Contemporary studies show great interest in antisocial personality disorder because of its important theoretical findings in field of criminal psychology as well as improvement measurements of prevention. Thus, curiosities of this topic are limited on investigation of criminal population or those who intentionally break social rules. In this article, main focus is put on population who lives in margins of society and who has relatively normal functioning in world among us.

KEY WORDS: antisocial personality disorder, mask of sanity, social predators